

CREȘTINISM SAU ANTISEMITISM? RELAȚIA DINTRE RELIGIA CREȘTINĂ ȘI IUDAISM ÎN PUBLICISTICA LUI I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI*

DINU BALAN

Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava

dinub@atlas.nsv.ro

Abstract: Our communication aims to present some of the ideas held by writer Ioan Alexandru Brătescu-Voinești in the 30s and 40s of last century, on the relationship between Christianity and Judaism, the exposure being accompanied by some hermeneutic considerations. For a long time, animated by a deep and genuine pacifism, Brătescu-Voinești spread extremist right-wing ideas after the middle of the fourth decade of the 20th century. We record an evolution that would lead him finally to the assumption and propagation of virulent anti-Semitism. The series of articles published in the newspaper „Universul” between 1937 and 1938 and in the magazine „Sfarmă Piatră” in 1938, resumed in the following years in some of his books, reveal a demagogic speech, without substance, focused on nationalism, anti-Semitism and after 1940, on the providential man myth.

We limit ourselves in what follows to highlight some standpoints which reveal his interpretation about the relationship between Christianity and Mosaism. Brătescu-Voinești spoke about Dacian monotheism and tried to argue how the ancestors' religion preceded the Christianity. He denied a direct relationship between Judaism and Christianity. Undoubtedly, the publicist intended to reject the Jewish heritage of the European civilization.

The reading of Brătescu-Voinești's political articles offers enough arguments for applied analysis and urges the reflection on the resorts of regrettable political attitudes of a so-appreciated writer in the epoch. Our methodological option is subscribed to the horizon of intellectual history without neglecting the suggestions which it offers, as part of a credible analytical approach, in the history of political ideas.

Keywords: I. Al. Brătescu-Voinești, Nationalism, Anti-Semitism, Christianity, Judaism.

Opțiunile ideologice de dreapta, accentele naționaliste și atitudinea față de minorități – în special față de cea evreiască – în perioada dintre cele două războaie mondiale se cer puternic contextualizate. Ele trebuie înțelese într-un cadru marcat puternic de separarea radicală a intelectualității vremii în două tabere antagonice, europeniștii și tradiționaliștii, cu variile lor forme de manifestare (Hitchins 1994,

---

* *Christianity or anti-Semitism? The relationship between Christianity and Judaism in Brătescu-Voinești's political articles.*

315-358). Aceasta nu implică, firește, o explicație sumară – și cu atât mai puțin o justificare – a conduitei manifestate și a ideilor profesate de fiecare dintre protagoniștii scenei culturale și politice a perioadei. Este doar o grilă necesară de „lectură”, pentru a putea realiza o hermeneutică și a înțelege violența discursului xenofob și – în unele cazuri, cum este cel de față – trecerea, aparent inexplicabilă, a unora dintre intelectualii de frunte în tabăra naționalistă.

Traectoria literară și politică a lui I. Al. Brătescu-Voinești nu părea să sugereze o evoluție care să-l conducă, finalmente, la asumarea și propagarea unui antisemitism deșănțat. Dimpotrivă. Scriitor în a cărui operă compasiunea pentru cei umili este atât de evidentă, om dornic să-și servească patria cu decență și responsabilitate, militând în anii de după Primul Război Mondial pentru un pacifism profund și autentic, admirat și apreciat de critică și de public, Brătescu-Voinești a fost, multă vreme, exponentul unei direcții politice umanitare și democratice. În ultima parte a vieții sale, discursul și atitudinea i se schimbă radical. Ultimele cărți reunesc articole publicate, după 1937, în presa de extremă dreapta sau sunt transcrieri ale unor conferințe: *Huliganism?* (1938), *Strigăte de alarmă în chestia evreească* (1940), *Germanofobie* (1940), *Originea neamului românesc și a limbii noastre* (1942). Acestea vădesc o cruntă obtuzitate de spirit, o incredibilă lipsă de simț al politicului și un antisemitism virulent.

O trecere în revistă a ideilor sale din ultima parte a vieții, urmată de scurte considerații hermeneutice, sunt aspecte avute în vedere de noi în paginile ce urmează. Lectura articolelor politice ale lui Brătescu-Voinești, reluate în câteva dintre cărțile sale¹, oferă suficiente argumente pentru o asemenea discuție și îndeamnă la reflecție, în încercarea de a înțelege resorturile atitudinilor politice regretabile ale unui scriitor atât de prețuit în epocă și, prin intermediul său, în mod indirect, ca reflectată în caleidoscopul microistoriei, complexitatea unei epoci marcate de derapaje democratice majore, care aveau să scufunde omenirea, pentru a doua oară în mai puțin de o jumătate de veac, în tenebrele unui nou război mondial, mai crud și – veritabil Moloh – mai devorator decât primul.

Într-o broșură din 1942, intitulată *Originea neamului românesc și a limbii noastre*, care relua textul unei conferințe ținute la Ateneu, Brătescu-Voinești apăra, în acord cu

¹ Cele mai multe dintre articolele sale politice au fost publicate de scriitor în paginile ziarului „Universul”, de-a lungul anului 1937, respectiv în revista „Sfarmă-Piatră”, în anul următor. O serie dintre articolele din „Universul” au fost adunate, ulterior, în volumul *Huliganism?* (București, Editura Ziarului „Universul”, 1938). O reeditare a acestor articole – la care se adaugă altele trei, neincluse în volumul din 1938 – a fost realizată doi ani mai târziu, într-un context politic intern și internațional diferit de acela al primei ediții, sub titlul imperativ și edificator prin el însuși *Strigăte de alarmă în chestia evreească* (București, Colecția „Convorbiri literare”, 1940). Cinci articole din suita celor apărute în gazeta de extremă dreapta „Sfarmă-Piatră” au fost cuprinse în volumul *Germanofobie* (București, Editura „Cartea Românească”, 1940).

puternicul curent autohtonist promovat în epocă de exponenții extremei drepte, ideea protolatinității românilor. Ne limităm, în cele ce urmează, să evidențiem câteva luări de poziție, care relevă sensul pe care îl acorda creștinismului și interpretarea relației dintre religia lui Hristos și aceea a lui Moise. Vorbea despre monoteismul dac și despre chipul minunat în care religia strămoșilor a premers și a anticipat creștinismul. Ei, dacii, erau „cum s-ar zice creștini înainte de Hristos. Așa se explică – glosează scriitorul - pentru ce creștinismul nu a întâmpinat în aceste ținuturi nici o rezistență și pentru ce neamul nostru n-a produs nici martiri religioși, nici sfinți” (Brătescu-Voinești 1942, 44). Recunoaștem aici un clișeu vehiculat, într-o altă formă, și în zilele noastre: românii s-au născut creștini. Abuzând de retorism, se plasează în plin derapaj epistemologic, vehiculând aceste tezisme, subsumate unei vulgate etnonaționaliste, cu pretenții politice.

Aceste idei nu erau afirmate pentru prima dată de scriitor. Se regăsesc și într-o serie de articole din „Universul”, în care își manifesta intenția de a respinge unele teze pe care el le considera „neadevăruri”: „întâi că evreii au dat omenirii creștinismul, al doilea că ne mândrim cu creștinismul și al treilea că ne-au dat *nouă* creștinismul” (Brătescu-Voinești 1937j). Opinează că alte popoare, înaintea evreilor, ar fi îmbrățișat credința într-un singur Dumnezeu. Românii – continuă Brătescu-Voinești – nu se mândresc că sunt creștini, dar nu au nici mâinile pătate de sânge vărsat în numele creștinismului. Iar punctul asupra căruia stăruie îndeosebi publicistul este negarea unei relații directe între mozaism și creștinism:

Cu mult înaintea vremii în care Moise se da de ceasul morții pentru a scoate neamul evreesc din sălbăticiie și din ticăloșie, fiii neamului care trăia în cuprinsul României de azi practicau nu numai poruncile principale înscrise în tablele de legi ale lui Moise, dar chiar și preceptele moralei creștine. Când, abia două mii de ani mai târziu, creștinismul a ajuns în aceste ținuturi, propovăduitorii lui au găsit aici un neam de oameni, cari, fără a ști ce era Crucea și cine fusese Christ, se purtau creștinește (Brătescu-Voinești, 1937j).

Pretenția evreilor că ar fi dat lumii creștinismul e absurdă și mincinoasă. Ei sunt poporul deicid și continuă să practice o religie „plină de blesteme la adresa celei creștine”, să lupte împotriva creștinismului și să persecute pe creștini de câte ori au ocazia (în Rusia sau Spania bunăoară)².

Fără îndoială, intenția implicită este de a desconsidera și de a respinge tot ceea ce are vreo legătură cu evreii, de a recuza moștenirea iudaică a civilizației europene. De altfel, crede Brătescu-Voinești, acceptarea tezei „protolatinității” are consecințe

---

² Articolul a fost inclus în vol. *Huliganism*, p. 145-153, respectiv *Strigăte de alarmă în chestia evrească*, p. 77-83. Formulări identice există și în alte articole. Vezi, de pildă, *Răspuns*, (Brătescu-Voinești 1937b), reluat în vol. *Huliganism*, p. 38, respectiv *Strigăte de alarmă în chestia evrească*, p. 22.

majore: „[...] prin formularea acestei credințe revendic pentru neamul nostru un titlu de noblete mult mai de valoare, decât cel pe care îl revendica până acum” (Brătescu-Voinești 1942, 46-47, 55). Această repliere are însă consecințe profunde în plan etic; ea implică „mari și grave îndatoriri” și „impune să aducem o radicală modificare în tabla noastră [i]erarhică de valori de până acum” (Brătescu-Voinești 1942, 56-57). În vederea realizării acestor imperative morale, României îi revine obligația de a fi alături de puterile Axei. Această datorie e sporită de semnificația momentului, a efortului conjugat, prin care „suntem pe cale de a pune capăt și amenințării din afară și cumpletei primejdii (sic!) ce ne amenința din năuntru granițelor țării noastre” (Brătescu-Voinești 1942, 58). Dacă primejdia externă, venită dinspre Est, persistă încă, cea internă, generată de „parazitismul” evreu, este pe cale de a fi eradicată. Stă mărturie folosirea imperfectului din fraza citată, ca și inducția generată de utilizarea sintagmei „pe cale să”, care indică împlinirea obiectivului într-un viitor apropiat. În orice caz, implicația logică a acestei formulări este aceea că românii se află „pe drumul cel bun”.

Înrădăcinați în pământul acesta, conștienți de vitalitatea și vechimea geologică a neamului, eliberați de primejdia evreiască, românii sunt datori să-și aducă „de aci încolo contribuția [...] directă și pozitivă la progresul general al omenirii” (Brătescu-Voinești 1942, 58). Oplul se încheie într-o notă apologetică, conferind spuselor și ideilor rediate valențe înalt morale. Un vibrant mesianism răzbate din aceste rânduri și el constituie mesajul esențial pe care scriitorul vrea să-l transmită ascultătorilor și cititorilor săi: acela al unei misiuni de realizat, în sesizarea și punerea în valoare a însușirilor creatoare românești.

Uimește confuzia teribilă de planuri, intenționată sau nu. De altminteri, aceasta este o trăsătură des întâlnită în scrisul său. Așa, de pildă, scriitorul opina că istoria trebuie înțeleasă din perspectiva eternității. Creștinismul și celelalte religii trebuie privite și ele dintr-un asemenea unghi. Hristos și Iuda ar apărea conversând amical și împăcați (Brătescu-Voinești, 1937a). Asumpția noastră este că aceste simple conjecturi nu trebuie înțelese în sensul unei relevări a demnității poporului evreu și a unor relații normale cu acesta, ci sunt doar speculații de factură religioasă, cu tentă gnostică, devoalând un spirit puțin permeabil mesajului creștin. De altfel, unul dintre cei care l-au omagiat pe publicistul naționalist, Nichifor Crainic, aprecia că scriitorul „nu e creștin prin idei, ci creștin prin inimă” (Crainic, 1938).

Lexicul însă este emblematic pentru semnificația spirituală a actului său politic sau civic. Firește, Brătescu-Voinești nu era, nici pe departe, un caz singular. Discursul este contaminat cu rezonanțe profund religioase, dar acest fapt se resimte în aproape fiecare rând scris de protagoniștii scenei literare interbelice, mai ales în deceniul al patrulea. Doar aparent paradoxal – căci faptul e emblematic pentru spiritul vremii – și Brătescu-Voinești va utiliza, în articolele sale din epocă, un limbaj cu asemenea conotații religioase, spirituale. Nu era un mistic, nu avea „decât palide reflexe de pioșenie, mai mult din respect pentru tradiție și din oroare față de orice

poziție tranșantă”. Ortodoxismul său, clamat în mai multe rânduri, este unul de suprafață, iar religiozitatea sa este „sentimentală”, elogiindu-l pe Hristos numai în măsura în care reprezenta o victimă, opusă, simbolic, Tatălui, ca expresie a autorității, a paternalismului (Mănuță 1997, 13). Vocabularul acesta îl ajută însă să răspândească mai ușor acea suită de clișee specifice repertoriului de dreapta din acei ani. Era necesară, în acest context, promovarea nu doar a ideilor ca atare, ci și a învelișului, a discursului specific. Ne poate produce, astăzi, o senzație de disconfort vorbăria aceea fără conținut, îmbibată de religiozitate. Sunt inacceptabile poncifele și stilul avântat, incoerent pe alocuri. Era însă vehiculul cel mai potrivit pentru a le răspândi mai ușor, pentru a fi receptate mai lesne de populație. Tonul imperativ și patosul discursiv au o importanță covârșitoare, dincolo de argumentele expuse. Fac parte din recuzita specifică scriitorului, conferă un plus de autoritate argumentelor sale. Populismul, organicismul și misionarismul sunt consubstanțiale acestui tip de discurs; ele nu sunt expresia exclusivă a unei lucide și mefistofelice voințe de a persuadea, utilizând cu dibăcie instrumentele puse la dispoziție de limbă, adică de a manipula, dar sunt inerente acestei frazeologii înflăcărate, sunt parte însăși, „carne” a acestei limbi de lemn, care se auto-reproduce, își creează propria realitate, funcționează într-un registru paralel față de acela construit de sensul propriu al cuvintelor. Limbajul social-politic al epocii a servit promovării ideologiei și trebuie înțeles din perspectiva contextului social-politic. Filozoful L. Wittgenstein (2001, *passim*) considera că limbajul poate delimita granițele a ceea ce este dicibil, dar că limba distorsionează realitatea. Registrele realului și ale imaginarului pot, prin intermediul limbii, să fie confundate, granițele lor să fie desființate. Planurile ajung să se confunde, mai multe tipuri de discurs – politic, istoric, religios, publicistic – sunt alăturate, se întrepătrund și generează un efect paradoxal.

Indignându-se împotriva pretinsei pretenții a evreilor de a domina lumea, scriitorul neagă orice legitimitate a acestora de a-și impune supremația. Aportul lor intelectual la progresul umanității a fost nesemnificativ. În lista celor care, în opinia sa, au avut contribuții majore în știință și artă nu se regăsește niciun reprezentant al „poporului ales”. Sintagma însăși i se pare absurdă și îl umple de revoltă (Brătescu-Voinești 1937i). Care este, totuși, cheia succesului evreilor? Șiretenia, care este un „dar natural” al lor, răspunde scriitorul (Brătescu-Voinești 1938, 77-78, 137, 178 și *passim*). Prin viclenie, ei și-au cucerit o situație materială și socială net avantajoasă. Istoria și vicisitudinile ei l-au făcut pe evreu ipocrit, șiret. Un alt defect incriminat – convertit însă de israeliți în instrument pentru atingerea țelurilor lor malefice – este minciuna. „Duplicitatea, lipsa de sinceritate, înclinarea la răstălmăcirea oricărei afirmațiuni sunt însușiri specifice ale evreilor”, afirmă publicistul (Brătescu-Voinești, 1938, 121). Și aserțiunea din finalul unuia din articole cade implacabil: „În lupta de idei dintre evrei și celelalte neamuri, adevărul este pentru dânsii ceea ce este lumina pentru păduchii de lemn: o primejdie de pieire” (Brătescu-Voinești 1938, 121).

Dincolo de duritatea formidabilă a afirmației, este remarcabilă nonșalanța generalizării și a culpabilizării în masă. Această marotă a evreului mincinos revine obsesiv (Brătescu-Voinești 1937g). Nu insistăm aici asupra contradicției majore generate printr-o contrapunere a acestor afirmații defăimătoare prescripțiilor Pentateuhului. Evident că au fost neglijate implicațiile etice ale religiei mozaice, disimulat acel nucleu dur al poruncilor Decalogului, transmise și religiei creștine. Când trebuie să denigrezi, nu se mai acordă atenție unor asemenea „amănunte”. Or, Brătescu-Voinești cade pradă acestei vinovate încercări de a trece sub tăcere elementele pozitive și de a le scoate în relief, a le îngroșa, pe cele negative. În plus, dincolo de riscul pe care îl comportă etnopsihologia, evident că el nu avea nicio competență într-un asemenea domeniu. Operează cu clișee, lucrează cu materia primă oferită de stereotipurile antievreiești, pe care le ambalează și le livrează ca adevăruri de la sine înțelese. Avem de a face cu un sofism al discrepanței, căci evreul său este unul imaginar, nu unul real, e un evreu generic, în așa fel construit, încât să se muleze pe calapodul tuturor acelor trăsături negative pe care trebuie să le asume străinul, pentru a putea fi disprețuit și urât, fără muștrări de conștiință. Pare-se că publicistul, în vehemența sau orbirea sa, a uitat nu doar de imperativul creștin al iubirii de aproapele, dar chiar și de prevederile veterotestamentare cu privire la tratamentul străinului. Caracterizarea morală defavorabilă realizată de el este de natură să conducă la ideea unei deficiențe etice fundamentale și să submineze eventualele scrupule legate de fondul religios comun. Mozaismul este analizat în aceeași cheie, fiind devalorizat, fiind perceput ca un simplu instrument de dominare, lipsit de valențe spirituale și transcendente. Religia fanatică l-a modelat în așa fel pe evreu, încât nu se poate integra, ci aspiră să domine lumea³. Iar această luptă tenace, purtată în pofida tuturor obstacolelor, este insidioasă, e asemenea aceleia a unui păianjen care își țese pânza. Calitățile native ale israeliților sunt astfel orientate, încât să conducă la disoluția țesutului social în care se infiltrază (Brătescu-Voinești 1937d). Comportamentul lor este instinctiv, atavic, misterios. Firea și conduita le sunt comparate cu ale insectelor parazitare, lipsite de conștiință superioară; tocmai de aceea acțiunile lor sunt considerate ascunse, oculate, de neînțeles. Prin urmare, acestea sunt greu de anticipat și de prevenit, așadar cu atât mai periculoase (Brătescu-Voinești 1937e). Plini de vicii și trăind în mod parazitar pe spezele celorlalți, evreii sunt imposibil de schimbat. Orice încercare de a-i integra este sortită din start eșecului, de vreme ce ei de deosebesc net de restul umanității:

[...] religia lor, mesianismul lor de popor ales, destinat să stăpânească lumea, toată făptura lor trupească, dar mai ales sufletească, îi împiedică de a se putea schimba. A încerca să-i schimbi este tot atât de van și de absurd cât ar fi încercarea de a face ploșnițe vegetariene (Brătescu-Voinești, 1937k).

³ „Da, religia evreilor, cu pretenția de popor ales, sortit să robească celelalte neamuri, e cauza principală a antisemitismului”, scria Brătescu-Voinești în alt loc (Brătescu-Voinești 1937i).

Prin manipularea discursului și obnubilarea realității, se induce în rândul cititorilor ideea că aceste poziții favorabile, de veritabilă clasă superpusă, au fost obținute prin mijloace frauduloase, cu concursul politicianilor români, în vederea scopului lor ultim: supunerea și dominarea „neamului românesc”⁴. Problema de fond i se pare a fi aceea a asimilării israeliților, problemă considerată insolubilă, „pentru că îi stau în cale piedici cu neputință de înlăturat”. Cea mai „grozavă” este religia neamului evreiesc și corolarul acesteia, convingerea israeliților că ei că sunt poporul ales, sortit să stăpânească asupra celorlalte (Brătescu-Voinești 1937h). Așadar, antisemitismul nu este numai justificat, necesar, dar e chiar legitim.

Autorul utilizează un discurs stereotip, rudimentar, fără substanță. Ocolește esențialul, utilizează în argumentare sofisme, lansează afirmații cu caracter general și neverificabil. În fapt, nu are argumente adevărate; folosește lozinci, în spatele cărora se înșiră o suită de prejudecăți. Argumentația sa este profund deficitară: nu sunt verificate criteriile veridicității și suficienței (Sălăvăstru 2006, 93-111). Discursul nu este polifonic, nuanțat; nu este un instrument utilizat pentru a căuta sau a spune adevărul, ci devine „dialectic”, inchizitorial, acuzator. Este o replică lipsită de *fair-play* și de toleranță în raport cu opinii diferite. Agresivitatea nu este doar a tonului, ci și cea subsecventă, a enunțului, a ideilor cuprinse în text. Se încearcă impunerea tezelor profesate ca adevăruri absolute, dogmatice, având drept corelativ respingerea virulentă a ideilor diferite. Discursul este, de aceea, auto-referențial, monodic, închis, lipsit de empatie. Aserțiunile sunt categorice; orice relativism, orice idee de compromis e peremptoriu evacuată din text. Acesta își pierde, de altfel, amprenta personală – păstrează doar marca stilistică a autorului – devenind o suită de locuri comune, o colecție de sloganuri specifice discursului jurnalistic al extremei drepte interbelice, iar autorul lor un colportor talentat. Incoerența interioară și limba de lemn sesizabile în aceste articole ar putea fi considerate specifice unei retorici anume, ar putea părea frazeologie goală, de n-ar fi efectele lor profund negative, pe care perspectiva noastră de astăzi are privilegiul de a le cunoaște. Firește, un asemenea discurs se cere circumscris în cadrele epocii; abia atunci își află aceste fraze care, în contemporaneitate, ne-ar părea ridicole, teribilul lor impact.

Influențat fiind de pasiunea sa pentru entomologie și preluând și prelucrând în mod stângaci tezele rasiste, Brătescu-Voinești afirmă că evreii reprezintă o varietate a speciei umane, sugerând astfel diferența lor profundă, alteritatea radicală, incapacitatea de a se asimila. Autorul cade în plasa propriilor prejudecăți. Raționamentul său se învârtă în gol, este lipsit de orice valoare euristică, întrucât pornește de la premise false (dorința evreilor de a supune și a domina lumea). Rezultatul nu poate fi unul valabil. Argumentele sunt țesute insidios, pentru a-l prezenta pe evreu ca pe un individ periculos, în care nu se poate avea încredere, împotriva căruia trebuie să te

---

⁴ De altfel, aceasta este orientarea ziarului în care publică. Vezi, de exemplu, articolul de fond, nesemnat, intitulat *De parazitarea țării*, din ianuarie 1938 (*De parazitarea țării* 1938).

aperi ca de o molimă, ca împotriva unui păianjen. Deși autorul n-o spune nicidecum, această bestializare este menită să catalizeze violența împotriva israeliților, prin inferență cititorul trebuind să realizeze că o insectă periculoasă trebuie strivită, eliminată⁵. Vocabularul este atent selectat pentru a influența opinia publică, pentru a o persuadea abil, prin inducerea unor stări emotive, de frică irațională, în care afectivitatea și instinctul primează asupra rațiunii, în care sugestia are un rol major. Autorul nu adresează îndemnuri directe, nu cheamă la violență fățișă, dar mesajul transmis creează sentimente de teamă, neîncredere, dispreț și ură față de evrei.

Circumscriind astfel problema genezei și implicațiilor antisemitismului, el justifică ura împotriva evreilor. Acest sentiment își diluează propria negativitate prin faptul că izvorăște din necesitatea apărării propriei identități, a comunității înseși amenințate de pericolul evreiesc. Mai mult, este convertit într-un simțământ pozitiv, dobândind, pe calea reflecției conștiente, validitatea pe care un proces rațional este prezumat că o conferă. Datorită luptei îndârjite și conștiente a evreilor pentru robirea lumii, explică autorul, „neamurile neevreești, atât dintr-un imbold inconștient al instinctului lor de conservare, cât și printr-o hotărâre reflectată, sunt îndemnate să urască pe evrei” (Brătescu-Voinești 1937f). Afectul i se pare cu atât mai firesc cu cât „fenomenul evreiesc” este considerat a fi unul esențialmente biologic. Autorul enumeră apoi câteva tipuri de raporturi stabilite în lumea vie (raporturi între prădători și pradăți, de mutualism, de simbioză, de robire, de semi-parazitism și de parazitism direct) și concluzionează:

În raporturile dintre evrei și celelalte neamuri se realizează un fenomen unic în toată scara viețuitoarelor, anume acela că o varietate a unei specii urmărește dominarea și robirea tuturor celorlalți reprezentanți ai speciei (Brătescu- Voinești, 1937f).

În fața acestor constatări, reacția firească asumată de publicist este uimirea.

Pericolul pândește în spatele unor asemenea fraze. Reducerea relațiilor dintre diferite comunități umane la un nivel atavic poate justifica reacțiile din lumea animală. Umanitarismul devine derizoriu, falsul spirit caritabil trebuie extirpat, reacția de apărare justifică violența.

Coborât din „turnul de fildeș”, conchide că atitudinea cea mai potrivită este aceasta: „Pentru învingerea relei credințe nu ți se cere să muncești; ți se cere să lupți, cu sufletul înveninat și scârbit” (Brătescu-Voinești, 1937c). Fermitatea și spiritul războinic i se par a fi imperios necesare, într-o vreme în care se poartă cea mai „înverșunată luptă între naționalismul evreiesc și naționalismul creștin”. Cavalerismul se cere îndepărtat, oripilarea în fața perfidiei și a relei credințe a evreilor și a acelor care îi sprijină este exhibită. Reacția e una instinctivă, imediată, organică: scuiparea în obraz a acestor ticăloși (Brătescu- Voinești, 1937k).

⁵ Pentru unele sugestii fecunde în legătură cu acest subiect, vezi Cesereanu (2003). Cu privire la imaginea „evreului bun” și a „jidanelui rău”, vezi Oișteanu (2001, mai ales 235-243).

Acolo unde se termină seria argumentelor, autorul utilizează imprecizia. Ea nu are doar rolul de a spori forța persuasivă a discursului, ci este o formă de identificare, într-un registru subliminal, cu emoțiile, cu afectele primare ale celor pentru care antisemitismul reprezenta mai mult decât o *forma mentis*, era o defulare a pornirilor și pulsiunilor gregare. Doar așa se poate înțelege duritatea acestei încheieri paroxistice, căci, evident, imprecizia este punctul culminant al articolului, e – și Brătescu-Voinești nu putea încheia inocent în acest fel – cheia de boltă a edificiului său narativ, resursa ultimă a seriei sale argumentative.

Toate fantezmele conspiraționiste și toate poncifele unei logici reducăționiste sunt ansamblate într-un discurs simplificator, profund ideologizat, fără atenție la nuanțe, fără a ține cont de realitatea însăși, un discurs mizând pe impresie. O veritabilă și periculoasă probă a unei „limbi de lemn”, în varianta jargonului presei de extremă dreapta din interbelic.

Contextul epocii și propriile frustrări nu pot să-i justifice tezele extremiste. Au fost – și în acel climat politic tulbure – intelectuali care au ales să se distanțeze de ideile politice radicale și să se opună măsurilor și tendințelor nedemocratice. Brătescu-Voinești nu a fost unul dintre ei.

O ultimă precizare este necesară. Am invocat, de multe ori, importanța contextului istoric specific, pentru a înțelege alunecarea lui Brătescu-Voinești spre extrema dreapta. Că ideile lui au fost folosite în epocă în scopuri politice, că au căpătat un traiect ideologic clar, s-a văzut, sperăm, din prezentarea noastră. Totuși, creatorul nu trebuie confundat cu opera sa, fie aceasta și publicistica. Ceea ce s-a întâmplat cu scrierile sale nu a fost, faptul este evident, rezultatul unei proiecții inițiale, a unei intenții deliberate a autorului. Ideile, bune sau rele, au parcursul și destinul propriu, diferite de acelea ale autorului care le-a dat viață. Iată de ce este dificil să-l acuzi pe acesta ca și cum ar fi responsabil de interpretările pe care textele sale le-a permis, să-l chemi în fața tribunalului și să-l supui unui rechizitoriu etic sau – mai rău – politic. O judecată exclusiv morală sau politică, fără a ține seama de condiționările istorice, poate să-și piardă semnificația, pentru că ea va fi mereu alta, în funcție de împrejurări, de evoluția valorilor dintr-o societate, de contextul politic și de ideologiile dominante într-un moment sau altul. Altfel spus, se află sub specia relativului. Istoria este chemată să ofere punctul de sprijin necesar, pentru ca înțelegerea să fie mai puțin viciată, pentru ca să îndepărtăm tentația raportării exclusive a operei la biografie.

Bibliografie

A. Izvoare și lucrări de referință

„Universul”, 1937, 1938.
„Sfarmă-Piatră”, 1938.

- Deparasitarea țării*, „Universul”, an 55, nr. 2, 2 ianuarie 1938, p. 1 (neseminat). (*Deparasitarea țării*, 1938)
- Brătescu-Voinești, Ioan Al., *Motivare de atitudine*, „Universul”, nr. 92, 3 aprilie 1937, p. 1. (1937a)
- Brătescu-Voinești, Ioan Al., *Răspuns*, „Universul”, nr. 113, 24 aprilie 1937, p. 2. (1937b)
- Brătescu-Voinești, Ioan Al., *Celor de rea credință*, „Universul”, nr. 117, 28 aprilie 1937, p. 1. (1937c)
- Brătescu-Voinești, Ioan Al., *Huliganism?*, „Universul”, nr. 161, 14 iunie 1937, p. 1-2. (1937d)
- Brătescu-Voinești, Ioan Al., *Huliganism?*, „Universul”, nr. 164, 17 iunie 1937, p. 1-2. (1937e)
- Brătescu-Voinești, Ioan Al., *Huliganism*, „Universul”, nr. 167, 20 iunie 1937, p. 1-2. (1937f)
- Brătescu-Voinești, Ioan Al., *Huliganism?* (IV), „Universul”, nr. 173, 26 iunie 1937, p. 1. (1937g)
- Brătescu-Voinești, Ioan Al., *Huliganism?* (V), „Universul”, nr. 178, 1 iulie 1937, p. 1. (1937h)
- Brătescu-Voinești, Ioan Al., *Huliganism?* (VI), „Universul”, nr. 180, 3 iulie 1937, p. 1-2. (1937i)
- Brătescu-Voinești, Ioan Al., *Huliganism?* (VII), „Universul”, nr. 184, 7 iulie 1937, p. 1-2. (1937j)
- Brătescu-Voinești, Ioan Al., *Huliganism*, „Universul”, nr. 285, 16 octombrie 1937, p. 1-2. (1937k)
- Brătescu-Voinești, Ioan Al., *Huliganism?*, București, Editura Ziarului „Universul”, 1938.
- Brătescu-Voinești, Ioan Al., *Germanofobie*, București, Editura „Cartea Românească”, 1940a.
- Brătescu-Voinești, Ioan Al., *Strigăte de alarmă în chestia evreească*, București, Colecția „Convorbiri literare”, 1940b.
- Brătescu-Voinești, Ioan Al., *Originea neamului românesc și a limbii noastre*, București, Editura „Cartea Românească”, 1942.

B. Literatură secundară

- Cesereanu, Ruxandra, *Imaginarul violent al românilor*, București, Editura Humanitas, 2003.
- Crainic, Nichifor, *De la pacifism la huliganism*, „Sfarmă-Piatră”, an IV, nr. 129, 1 iulie 1938, p. 4.
- Hitchins, Keith, *România, 1866-1947*, traducere din engleză de George D. Potra și Delia Răzdolescu, București, Editura Humanitas, 1994.
- Mănuță, Dan, *Introducere în opera lui I. Al. Brătescu-Voinești*, București, Editura Minerva, 1997.
- Oișteanu, Andrei, *Imagina evreului în cultura română. Studiu de imagologie în context est-central european*, ediție ilustrată 2011, București, Editura Humanitas, 2001.
- Sălăvăstru, Constantin, *Mic tratat de oratorie*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2006.
- Wittgenstein, L., *Tractatus Logico-Philosophicus*, traducere românească de Mircea Dumitru și Mircea Flonta, București, Editura Humanitas, 2001.